

Tek Kutupluluktan Belirsiz Çok Kutupluluğa: Dönüşen Küresel Sistemde Türkiye'nin Stratejik Konumu

Uluslararası alan incelendiğinde, dünyanın tek kutuplu bir yapıdan çok kutuplu gibi görünen; ancak bu yönde kalıcı bir biçimde evrilip evrilmeyeceği belirsiz olan bir yapılanmaya doğru ilerlediği görülmektedir.

Prof. Dr. Hasan KÖNİ

Bu belirsiz yapılanma içinde hukuk, düzen ve hesap verebilirlik boyutlarında ciddi aksamalar yaşanmaktadır.

Örneğin, daha önce ders anlatırken — zaman zaman askeri okullarda da — özellikle hukuk konularının iyi öğrenilmesi gerektiğini vurgulardım. Bunun nedeni, özellikle insancıl hukuk, yani savaş hukuku bağlamında, bu kuralların orta ölçekli ülkelere daha katı biçimde uygulanmasıdır. Buna karşılık, Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya gibi büyük güçler söz konusu kurallara çoğu zaman fiilen uymamaktadır. Bu durum, uluslararası sistemi giderek daha karmaşık bir ortama dönüştürmektedir ve özellikle orta ölçekli ülkeler açısından son derece riskli bir tablo ortaya çıkarmaktadır.

Televizyon programlarında Orta Doğu

tartışıldığında da benzer bir tablo görülmektedir. Orta Doğu'da ne olacağı, Türkiye'nin de sürece dâhil edilmesi ve Türkiye'ye önem atfedilmesi suretiyle, büyük ölçüde Amerika tarafından belirlenmektedir.

"BRICS, Amerika Birleşik Devletleri'nin ekonomik baskılarından ve sık sık artırılan gümrük duvarlarından çekinen ülkelerin yöneldiği alternatif bir ekonomik yapı olarak ortaya çıkmaktadır."

Ortaya çıkmakta olan bu yeni çok taraflı yapı içerisinde farklı kümelenmeler oluşmaktadır. Bu kümelenmeler, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'ndan itibaren sistemde tehdit olarak algılanan ve zaman zaman savaşlara sürüklenebilen yapılarıdır. Örneğin Çin, Rusya ve Kuzey Kore'nin yanı sıra İran'ın da dâhil olduğu bir blok oluşmaktadır. Bunun karşısında ise,

bu baskıdan kaçınmaya çalışan başka ülkeler bulunmaktadır.

BRICS, Amerika Birleşik Devletleri'nin ekonomik baskılarından ve sık sık artırılan gümrük duvarlarından çekinen ülkelerin yöneldiği alternatif bir ekonomik yapı olarak ortaya çıkmaktadır. Benzer şekilde Şanghay İşbirliği Örgütü ayrı bir

İstanbul Kültür Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Milletlerarası Hukuk Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, TESAM Yüksek İstişare Heyeti Başkanı.

çok taraflı yapı oluşturmaktadır. Bunun yanında NATO da varlığını sürdürmektedir.

Bu yapı içerisinde son dönemde Türkiye'nin stratejik önemi belirgin biçimde artmaktadır. Türkiye, Orta Doğu'da ilk defa bu ölçüde sistemin içine girmiş, karar alma süreçlerinde daha görünür bir aktör hâline gelmiştir. Ayrıca Ukrayna-Rusya savaşı nedeniyle Türkiye'nin NATO içindeki önemi de yeniden artmıştır

Türkiye'ye son dönemde üst düzey ziyaretler gerçekleşmiştir. İngiltere Başbakanı ve Almanya Başbakanı Türkiye'ye gelmiş, hatta Almanya Başbakanı, Kopenhag kriterlerine uyulması hâlinde Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne alınabileceğini ifade etmiştir.

Türkiye, NATO bağlamında yeniden önem kazanmıştır. Özellikle NATO'nun güneydoğu kanadı açısından Türkiye'nin stratejik rolü tekrar ön plana çıkmıştır. Ancak bu önem artışı yalnızca fırsatlar değil, aynı zamanda riskler de barındırmaktadır. Bu sürecin amacı, Türkiye'yi Avrupa Birliği içine alarak onun sağladığı imkânlarla Avrupa'nın Orta Doğu ve

Asya üzerinde daha etkin bir kontrol kurmasını sağlamak mıdır, yoksa Türkiye'yi silah satışları ve benzeri araçlarla Rusya-Ukrayna savaşı bağlamında Avrupa'nın yanında tutmak mıdır sorusu açık kalmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'ye yönelik bazı imkânlar ve fırsatlar sunulmakta, ancak bu imkânların hangi amaçlarla tanındığı konusunda temkinli olmak gerekmektedir. Özellikle askerî perspektiften bakıldığında, bu tür gelişmelere daima ihtiyatla yaklaşılması gerektiği düşünülmektedir.

Ankara'da, Meclis'in yanında bulunan askerî arşivler Türkiye'nin NATO'ya kabul sürecinin, Avrupa Birliği'ne üyelik sürecine benzer bir mantıkla ele alındığı görülmüyordu.

Belgelerde özetle şu değerlendirmeler yer almaktaydı: Türkiye, Sovyetler Birliği'ne coğrafi olarak çok yakındır ve doğrudan sınırları bulunmaktadır. Bu nedenle herhangi bir sınır geriliminin savaşa dönüşme ihtimali yüksektir. Ordusu belirli bir kapasiteye sahip olmakla birlikte, uzun süre Alman askerî modeli esas alınmıştır ve modernizasyon ihtiyacı bulunmaktadır. Türkiye'nin NATO'ya alınmasının ciddi maliyetler

doğuracağı ve özellikle Doğu Avrupa'ya yakın ülkelerin bu maliyeti üstlenmek istemediği ifade edilmektedir. Bu nedenle başlangıçta Türkiye'nin NATO'ya alınmaması yönünde bir eğilim olduğu görülmektedir.

Ancak Türkiye'nin Kore Savaşı'na asker göndermesi ve bu savaşta kayıplar vermesi, Türkiye'nin NATO için fiilen bedel ödemeye hazır bir müttefik olduğunu göstermiştir. Bu gelişmeden sonra Türkiye'nin NATO'ya kabulü gerçekleşmiştir.

Günümüzde ise NATO'nun güneydoğu kanadı bağlamında Türkiye'ye yeniden önem atfedildiği görülmektedir. Bu kapsamda Türkiye'ye Eurofighter gibi savunma sistemlerinin sağlanabileceği, ancak bunun yine belirli koşullara bağlandığı ifade edilmektedir. Bu koşullar arasında Avrupa Birliği üyeliğine ilişkin kriterlere uyum da yer almaktadır.

Bu noktada şu soru ortaya çıkmaktadır: Türkiye'ye yönelik bu yakınlaşma, gerçekten Avrupa Birliği üyeliği perspektifinden mi kaynaklanmaktadır, yoksa Orta Doğu'da artan rolü, bölgesel etkisi ve Rusya'ya karşı sürdürülen savaş bağlamında Türkiye'nin stratejik konumu nedeniyle midir? Zira Avrupa ülkelerinin askerî kapasiteleri incelendiğinde, harp akademilerine ilginin azaldığı, askerî mesleğe yönelimin düştüğü ve zenginleşen toplumların savaş riskine girmek istemediği görülmektedir. Buna karşılık Türkiye, ekonomik zorluklara rağmen NATO'nun en büyük ikinci ordusuna sahiptir ve askerî eğitim kurumlarına ilgi devam etmektedir.

Bu durum, Türkiye'nin NATO içindeki yerini sadece siyasi değil, aynı zamanda askerî ve demografik kapasite üzerinden de belirleyen bir unsur hâline getirmektedir.

Öte yandan Orta Doğu'da nasıl bir düzen kurulmak istendiği, bu düzenin hangi aktörler tarafından ve hangi zaman diliminde şekillendirileceği henüz net değildir. Bölgedeki güç dengeleri, etki alanları ve yeni yapılanmalar hızla değişmektedir. Ayrıca dikkat çekici bir başka husus da Amerika Birleşik Devletleri'nde, özellikle Trump döneminde, karar alma

mekanizmalarının geleneksel bürokratik yapılardan ziyade daha dar ve merkezî bir kadro etrafında şekillenmeye başlamış olmasıdır.

Bunun nedeni, bakanların büyük ölçüde bürokratik birer memur gibi konumlandırılması ve buna karşılık teknoloji üreten, sermaye ve bilgi yoğun alanlarda faaliyet gösteren aktörlerin karar alma süreçlerinde öne çıkarılmasıdır. Trump döneminde, geleneksel siyasal aktörler geri planda bırakılırken, teknoloji ve üretim alanında faaliyet

gösteren büyük sermaye gruplarının ve teknoloji oligartlarının daha görünür ve etkili hâle geldiği görülmüştür.

Bu süreçle birlikte daha önce petrol, doğalgaz, demir ve krom gibi klasik kaynaklar üzerinden yürüyen tartışmaların yerini nadir toprak elementleri gibi yeni stratejik kaynaklar almaya başlamıştır. Nadir elementlerin yüksek teknoloji üretimindeki rolü arttıkça, yeni teknolojik yapılanmalar ve yeni güç alanları ortaya çıkmıştır. Bugün gündelik yaşamda kullanılan ileri teknoloji ürünlerinin büyük

"Günümüzde ise NATO'nun güneydoğu kanadı bağlamında Türkiye'ye yeniden önem atfedildiği görülmektedir. Bu kapsamda Türkiye'ye Eurofighter gibi savunma sistemlerinin sağlanabileceği, ancak bunun yine belirli koşullara bağlandığı ifade edilmektedir."

bölümü bu nadir elementlere dayanmaktadır.

Teknolojik boyut aynı zamanda askerî alanda da belirleyici hâle gelmiştir. Günümüzde silah sistemleri yalnızca fiziksel platformlardan ibaret değildir; bu sistemlerin merkezinde yazılım, algoritmalar ve otomatik kontrol mekanizmaları bulunmaktadır. Örneğin modern savaş uçaklarının içinde çok sayıda bilgisayar sistemi, algoritmik kontrol yapıları ve yazılımlar yer almaktadır. Uçak platformu satılmakta, ancak bu platformun nasıl ve hangi koşullarda kullanılabileceği büyük ölçüde yazılım üzerinden belirlenmektedir.

Bu kapsamda satış sözleşmelerine “Son Kullanım Anlaşması” (End User Agreement) gibi hükümler eklenmekte ve bu hükümlerle sistemin hangi hedeflere karşı kullanılabileceği sınırlandırılabilmektedir. Bu tür sınırlamalar yazılım düzeyinde tanımlanmakta ve kullanıcı ülkenin tam kontrolünde olmayan bir yapı ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla silah sisteminin fiziksel kontrolü ile işlevsel kontrolü arasında bir ayrışma ortaya çıkmaktadır.

Bu nedenle teknoloji alanında, özellikle orta ve üst düzey teknoloji üretebilecek insan kaynağının yetiştirilmesi stratejik bir zorunluluk hâline gelmiştir. Yalnızca sistemleri satın alan değil, bu sistemlerin yazılımını, algoritmasını ve mimarisini geliştirebilen bir kapasiteye sahip olunması gerekmektedir.

Bundan sonraki gelişmelerin ana eksenini bu doğrultuda şekillenecektir. Uçakların, silah sistemlerinin, otomatik kontrol mekanizmalarının ve yapay zekâ uygulamalarının içinde yer alan bilgisayar mimarilerinin ve yazılım altyapılarının bizzat üretilebilir hâle gelmesi stratejik bir zorunluluktur. Aksi hâlde bu durum ciddi bir risk alanı oluşturmaktadır.

Sosyal bilimlerin bu süreçte görece geriplanda kaldığı da söylenebilir. Geçmişte diplomatların ve büyükelçilerin rolü oldukça belirgindi; çünkü bilgiye erişim sınırlıydı ve devlet adına yorumlama ve yönlendirme yapıyorlardı. Günümüzde ise bilgiye erişim anıktır ve diplomatlar çoğu zaman merkezden gelen talimatları aktaran birer iletim mekanizmasına indirgenmiş görünmektedir. Bu durum uluslararası ilişkilerin doğasını da dönüştürmektedir.

Bu yeni yapının nereye evrileceğini, özellikle ekonomik boyutlarıyla birlikte tam olarak öngörmek mümkün değildir. Üstelik küresel sistemin tepesinde yer alan aktörlerden birinin alışılmışın dışında bir siyasal tarz sergilemesi bu belirsizliği daha da artırmaktadır.

Avrupa'nın mevcut durumu bu çerçevede dikkat çekicidir. Türkiye ihracatının yaklaşık yüzde altmışını Avrupa'ya yapmaktadır. Buna karşılık Avrupa'ya, Rusya'dan değil Amerika Birleşik Devletleri'nden petrol ve doğalgaz satın alma yönünde baskı uygulanmaktadır ve bu kaynaklar yaklaşık yüzde otuz daha pahalıdır. Bunun yanında Avrupa ülkelerinin savunma harcamalarını artırmaları ve millî gelirlerinin yaklaşık yüzde beşine kadar silah üretimi yapmaları talep edilmektedir. Bu hedefin 2035 yılına kadar yaklaşık 4 trilyon 226 milyar dolarlık bir hacme karşılık geldiği, bunun yaklaşık 70 milyar dolarının Türkiye'ye düşebileceği hesaplanmaktadır.

Bu bağlamda Avrupa hem Amerika'dan silah almakta, hem kendi savunma sanayisini geliştirmeye zorlanmakta, hem de enerji ihtiyacını daha pahalı kaynaklardan karşılamak durumunda kal-

maktadır. Buna ek olarak Orta Doğu ve Afrika'daki istikrarsızlıkların yol açtığı yoğun göç dalgalarıyla karşı karşıya kalmaktadır. Bu koşullar altında Avrupa'nın bu yükü ne kadar süre taşıyabileceği belirsizdir.

Aynı süreçte Çin'in hızla yükseldiği görülmektedir. Dünyanın önde gelen üniversiteleri arasında Çin üniversitelerinin sayısı artmakta, teknoloji ve bilim üretiminde ağırlığı yükselmektedir. Çin, ekonomik ve teknolojik baskılara karşı nadir toprak elementleri gibi stratejik araçları kullanarak karşılık verebilmektedir. Zira bu elementlerin çıkarılması ve işlenerek sanayiye kazandırılması uzun yıllar alan bir süreçtir ve kısa vadede ikame edilmeleri mümkün değildir.

Bütün bu gelişmeler, mevcut uluslararası ilişkiler literatürünün yetersiz kaldığı yeni bir döneme girildiğini ve yeni kavramsal çerçevelere, yeni analiz biçimlerine ve yeni yapılanmalara ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir.